

TÜRKÇEDE NEDENLİ GÖSTERGELER: YANSIMALARDA ANLAMLAMA

Ömer Demircan
İstanbul Üniversitesi

1. Nedenli gösterge türü olarak yansıma

Bu yazının bağlamında **gösterge**, "*belli bir dile bağlı olarak anlam(lar) taşıyan bir ses dizisi*" (örneğin 'köy', *git, sarı, bu*), **nedenlilik** ise, *dilsel biçimle anlamı arasındaki doğal ilişki* (söz gelimi /tık/ = kapıyı vurma eylemiyle üretilen ses dizisinin işitme organınca algılanan biçimi) diye tanımlanabilir. Bilindiği gibi üç genel gösterge türü ayırtdedir.

Birincisi, "**gösteren**" (örneğin /tıs/ yansıma biçimi) ile "**gösterilen**" (kapalı bir hacim içinde sıkışmış hava ya da gazın, birden açılan bir delikten ya da yarıktan basınçla dışarı sızması) arasında "*nedenli*" bir ilişki kuran göstergeler. Burada baştaki kapantı /t/, sonra dar bir açılma, ve ardından süreli, ötümsüz bir sızma /s/ (tss > tıs), ses organlarının devinimi ve çıkardığı ses dizisiyle birebir bir ilişki kurup dilsel heceleme için, araya uygun bir ünlü katılır. "[-güçlü]" niteliği doğal olarak "*dar*" ünlü sesi seçer. O bakımdan ünlü seçimi de nedenli olur. Öyleyse /tss / > /tıs/ yansıma biçimi tümüyle nedenli bir göstergedir. Bu tür doğrudan ilişki kuran göstergelere "**gösterilenin tıpkısı / benzeri olan**" anlamında "**ikon**" (icon) denir.

İkinci tür gösterge ise, "gösterilen" (örneğin, uzakta yanan ama görünmeyen *ateş*) ile "gösteren" (o görünmeyen ateşten yükselen ama görünen *duman*) arasında **dolaylı bir ilişki kuran** göstergelerdir. Yukardaki ilişki atasözüne bile yansımıştır: *ateş olmayan yerden duman çıkmaz*. Burada duman, dolaylı olarak ateşin *belirtisi* (index) olur. Demek ki ikinci tür gösterge "**belirti**" türündendir. Yansıma biçimlere böyle bakılırsa, /tıs/ sesinin, duyulabilir yakınlıkta bir yerde "*gaz kaçığı*" olduğunu göstermesi durumunda /tıs/ *belirti* türü bir gösterge olur. Bu ses doğada başka durumlarda da duyulabilir. Kırdan, çayırda iseniz, /tıs/ sesi çevrenizde size saldırı mayaya hazırlanan bir yılanın, ya da benzer ses çıkaran bir başka hayvanın varlığını belirtebilir.

Üçüncü tür göstergede, "gösterilen" varlık (örneğin *el, su, dağ, ev, ...*) ile "gösteren" /el/, /su/, /dağ/, /ev/, ... ses dizileri arasında açıklanabilir ne doğrudan ne de dolaylı fiziksel bir ilişki bulunmaz; **biçim ile anlam arasındaki ilişki nedensizdir**. Dilde çoğunluğu oluşturan bu tür göstergelere "**simge**" (symbol) denir. Ancak bir kez kavram ile biçim arasında bir bağ kurulduktan sonra, aradaki ilişki artık seçimli olmaktan çıkar, zorunlu olur.¹

¹Zülfikar (1995:10)'da Hudaykuliev (1962)'de Türkmence yansıma sözcüklerin ayrı bir sözcük türü olarak sınıflandırıldığını yazmaktadır. Sözcük türleri işlevsel açıdan

Buradan ister istemez "edinim" işlemlerini dilin kaynağında da arama gereği doğuyor. Bir yerli Türkolog, son derece tutarsız bir usavurma ile, yazılı olarak saptanan yansımaların eski liği dolayısıyla Türkçede "uzunluk" ile "uzatma"nın (Demircan 1996:60-64) başlangıçtan beri ayrı tutulduğunu kanıtlayabileceğimi söylemişti. *Sözlü dil* dönemini (Ong 1982) yok sayan böy le bir koşul ileri sürülemez .

Türkçede yansıma (echoic word, onomatopoeia) sonucu oluşmuş nedenli göstergelerin sayısı çoktur (Zülfikar 1980, Yeon 1995, Demircan 1996). Bu göstergelerde 'gösterilen' ile 'gösteren' arasındaki ilişkinin, *ani gaz kaçağının çıkardığı /tss / sesi ile Türkçe algılanışı olan /tus/ biçimi* arasında kurulan ilişki gibi *doğrudan* mı, yoksa /tss/ sesinin ani bir gaz kaçağını belirtmesi gibi *dolaylı* mı sayılması önemli değildir. Önemli olan yansıma biçimlerin nedenli göstergeler olarak kurulmuş olmasıdır. Türkçe ritim *hece-sürelili* olduğundan, bu yansımalar biçimsel değişime ya da aşınmaya uğramaksızın bugüne kadar "*gösterilen-gösteren*" arasındaki nedenli, *açık fiziksel ilişki* korunmuştur. Simgesel göstergeler, zaman içinde nedenli göstergelerden kültürel belleğin kaybolması sonucu ayrılıp nedensizleşmiş olabilirler.

Yansıma biçimler, dil ediniminin daha başında, öteki işlemlerle birlikte iletişime katılır. Bu biçimler, gerek çocuğun kendisi, gerekse çevresindekiler tarafından **düz-anlamlama** yoluyla yaratılır. "Ye" için "*ham yap*", "Yakar" için "*elleme, cız!*", "patlama" için "*bom! etti*", "çekiçle oynayayım" için "*Tok tok yap*", "elektirik süpürgesi için "*vuu vuu*", "seni yıkayalım" için "*çıpı çıpı yapalım*", "ördek" için "*vakvak*", "köpek" için "*havhav*", "kedi" için "*miyav*",... türü göstergelerden yetişkin dilinde 400'ün üzerinde tek heceli kök biçimi , 8000'in üzerinde de çok heceli türevleri bulunmaktadır, (Zülfikar 1995).

Demek ki çocuğun kendisinin gösterge üretimi nedenli ve düz anlamlama yoluyla başlar. Dil ediniminde "*çocuk dili*", "*çocukça*" yerine "*ara-dizge*", "*nedenli göstergeleme*" ve "*düz-anlamlama*"dan sözedilmelidir.

2. Nedenlilik yorumu.

Dili, "*nedensiz, sesel simgelerle kurulmuş bir dizge*" olarak tanımlayan *yapısalcı* görüş, bizim evrende sanki hiç sorgulanmadan yinelenmektedir. Gösterge, bir bakıma (Saussure 1917) *gösterilen-gösteren* ilişkisiyle, bir başka açıklamaya göre ise, *gösterilen-kavram-simg*e (Ogden ve Richards 1923) ilişkisiyle açıklanır. Dildeki göstergelere bakılırsa, *gösterilen* ile *gösteren* arasında nedenli bir biçimsel, kavramsal bağ görülemez. Olsa bile bu ilişki sözlü kül tür evresinde, özellikle *vurgu-sürelili* ritmi olan dillerde (Demircan 1996:129) çoktan aşınıp kay bolmuştur. O nedenliliğin yakalanması artık olanaksızdır. Örneğin /taş/ göstereni ile gösterilen '*taş*' nesnesi ya da kavramı arasında başlangıçta nedenli bir ilişki olmuşsa bile bugün yoktur. Ancak *nedenlilik* ilişkisine adlandırma işlemi açısından bakılırsa, kimi ipuçları yakalanabilir. Yaratılan dilsel ilişkiler *düz-anlamlama* evresinde nedenli gözükmekte toplumsal bellekte

---

belirlendiği için yansımalar bir sözcük türü sayılamaz . Onun yerine ancak bir gösterge türü olarak ayrılabilir : nedensiz göstergelere karşı nedenli göstergeler. Türkçede çoğunluk ad soylu olmakla birlikte, öteki türlere giren yalın ya da bileşik yansımalar vardır.

bu nedenliliğin aşınması sonucu sonradan simgeselleşmektedir. *Ortadirek* >toplum, orta sınıf, ayakta tutan = direk / > ortadirek = *orta sınıf*.

Sözlü kültür döneminde göstegeleşme başlangıçta *nedenlidir* denilebilir. Bunu ne reddet me, ne de kanıtlama olanağı var. Sözel bellek döneminin tarihsel boyutu kaybolmuş durumda. Bir göstergenin ne nedensiz olması ne de nedenli olması için herhangi bir gerekçe bulunmayabi lirise de başlangıçta göstergelerin nedenli olabileceği daha olası. Burada önemli olan nedenlilik değişkenlerinin doğru saptanmasıdır.

İletişimsel nedenlilik, adlandırmanın başında *ad* ile *kavram/varlık* arasında (Platon: *Cratylos diyalogu*) olduğu gibi, düz-anlamlama işleminde *ad* ile *adlandırma işlemi* arasında aranmalıdır. Dilsel biçim oluşturmada varlığa özgü doğal nitelikler yanında, adlandıran insan/ toplum ile varlık arasındaki kültürel ilişki de işlemin içine girer. Bana kalırsa, ad ile adlandırma edimi arasındaki *ilk-ilişkinin* (=nedenlilik) seçilen yönleriyle biçime yansması daha güçlü bir olasılıktır. Yoksa o biçim doğuşundaki sözel iletişimin bir parçası olamazdı.

Yansımalarda, adlandıran ile adlandırma işlemi arasındaki nedenli ilişki açıkça görülür. Ses üreten bir eylem ya da oluş karşısında insan o varlığı, çıkardığı ses ile adlandırmayı seçmiş tir. Böyle adlandırma, belki de göstergelemenin en ilkel biçimidir. Sözel iletişimi öğrenen çocukların ilk adlandırmaları varlıkların çıkardığı sese göre olur. Anne olsun, bakıcılar olsun bebekleri böyle kolay üretilebilecek ses dizilerine koşullandırır. Çocuk için annenin "*mama*" demesiyle köpeğin "*hav hav*" demesi arasında başlangıçta belki de bir ayırım yoktur. Kuşkusuz, biçim seçiminde kullanılan nedenler çok değişik türden olabilir.

3. Biçimsel değişmezlik.

Burada söz konusu olan nedenlilik evrensel olmayıp *dile-özel* sayılır; toplumsal ve ekin sel özellikler iletişimsel biçime ve oluşumlara yansıtılır. Türkçe yansımaların ilkel biçimlerinin (büyük bir olasılıkla) bozulmamış olması, onların dilin geç bir döneminde Türkçeye girmiş olduklarına bir tanık sayılamaz. 1. *Yansıma biçimler son derece yalın ve nedenli olarak oluşmuşlardır*. 2. *Yalınlık, değişmez nitelikler içerir*. 3. *Ritmin hece-süreli (konuşurken hecelerin aşağı yukarı eş-süreli)* olması, yansımaların da tek-heceli biçimlerden kurulması onların aşınmasını önlemiştir. Değişmiş olanların tanınması konunun daha ayrıntılı incelenmesini gerektirir. Yoksa, Türkçede *vurgu-süreli* bir ritim kullanılsaydı, yansımaların çoğu, bugün, Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, tanınmaz biçimlere çoktan dönüşmüş olabilirdi.

Bir dili kullananlar için, *yeni* bir birimin anlamlandırma öğelerden oluşması kolaylık sağlar. O nedenle, doğrudan/yardımsız anlamlandırma, önbilişi uyarmayan öğeler ortak kullanıma zor alınır, ya da hiç giremez. Yeni göstergelerin, yardımsız anlamlandırma bağlam ve biçimlerle sunulması kaçınılmaz; yeni bir göstergenin daha başta ortak anlamlılık ile bireysel dil duyarlılığını doyurması gereklidir.

4. Nedenli bölüm.

Bu incelemede Türkçedeki yansıma sözcüklerin "**nedenli**" bölümleri üzerinde durulmuş, *yansıma-dışı* veriler, ortak özellikler işleme alınmamıştır. Çünkü, o işlemler (ünlü/ünsüz uzatma, ikileme, sonekleme) öteki sözcüklerle ortak. İkileme, yansıma

biçimleri bağımsızlaştırıcı bir türetme işlemi olduğuna göre, bu kural ilk önce yansımalara, yani nedenli göstergelere "süreklilik" ve "yineleme" anlamı katmak için kullanılmış olabilir.

Türkçede biçimler

	Bağımsız	Bağımlı
- Yansıma kökler	+ <i>el</i>	-
+ Yansıma kökler	+ <i>çt</i>	+ <i>gor-</i> <i>gorul-</i> da
. Ekler	-	+ <i>DI</i>

Dizek 1

Nedenli biçim	Nedensiz biçimler
yansıma-içi	yansıma-dışı
tık-	-IA+t /
tok-	-Aç
tıkır-	-dA+t / -tl
*şın-	
şingir-	-dA / -tl
tak-	-IA+t
takır-	-dA+t / -tl
çın-	-IA+t
çingir-	-dA+k / -Ak
*fın-	-
fingir-	-dA+k

Dizek 2

4.1. Biçimsel ayrımlar: $\pm$ bağımsız, $\pm$ yalın.²

Yansıma biçimler ya *yalın*, ya da *bileşik* olur. *Yalın* olanlar tek heceli olup tekil bir edimi yansıtır. *Bileşik* yansımalar ise, ikinci bir hece ile, fiziksel ya da sanal edimin bileşik oluşunu anlatır, (Demircan 1966). İster tek-heceli isterse iki-heceli olsun, yansımalar *bağımlı* (*) da olabilir, *bağımsız* da. O yüzden Türkçede biçimbirimlerin $\pm$ bağımsız (*pır : *şal*), oluşları ile $\pm$ kök, $\pm$ ek oluşlarını birbirinden ayırmak gerekir (Dizek 1).

²Zülfikar (1995:7,101, Yeon 1995: dipnot 1,126,127) Yansıma biçimleri, bağımsız/bağımlı, ya lın/ bileşik diye ayırmaksızın yalın olanlara birincil/ tekli, bileşik olanlara ise ikincil biçimler demektedir.

Tın > tıngır, *con³ > *congur, congrur congrur, *fin > *fingir > fingirde, *sak > *sakır > sakırğa, *hom > *homur > *homurda > homurdan, *şan > şangır, *hır > *hırıl > hırılı, pat > patır, pıt > *pıtır > pıtırtı, çıt > çıtır, çat > çatır, *fik > *fikir > fıkırda, *şıl > *şıldır > şıldır şıldır, *şal > *şal şal > şaldır > şaldır şaldır, *tir > tir tir titre, *tiril > tiril tiril, *tır > *tır la > turlat, *lın > *lingır, lingır lingır, *hım > hımhım, ...

Yalın yansıma ile onun biçimsel benzeri olan bileşik yansıma arasında edimsel anlam ilişkisi bulunmayabilir. Örneğin "**Pat** /***patır**/" diye (*pat pat*) vurdu, ama "***Pat**/***patır**/***pat pat** /**patır patır**" döküldü, denir. Yalın biçim (tak) ile bileşik biçim (takır) arasında heceleme denkliği (tak : ta-kır) de yoktur.

4.2. Ünlülere bağli ayrımlar: $\pm$ **güçlü**, $\pm$ **düzenli**, $\pm$ **sıg** .

Yansıma biçimlere bakılırsa, en sık kullanılan ünlü ayrımı $\pm$ **geniş**'tir. $\pm$ **Ön/ince** ayrımı pek yoktur; $\pm$ **düz** ayrımı ise az kullanılır.

$\pm$ Geniş	$\pm$ Ön/ince	$\pm$ Düz
tak-tık	güm-*gum	şar-şor-şur
pat-pıt	gül-gul	gar-gor-gur
çat-çıt	gür-gur	tak-tok-tuk
şar-şır	küpür-*kupur	can-con-
*tas-tıs	...	...
hal-*hıl		

Dizek 3

Anlamlamada ünlülere şu nedenli ayrımlar yüklenir: 1. **Güçlü** - **zayıf** ayrımı; 2. **Düzenli** - **düzensiz** ayrımı; 3. **Sıg/yüzeysel** - **derin** ayrımı.

4.2.1. Güçlü - zayıf ayrımı. Devinme gücü yalın biçimin ünlüsünde geniş-dar ayrımıyla örtüşür. Güçlü devinme geniş ünlü ile, zayıf devinme dar ünlü ile verilir. Ayrıca bk. Zülfikar 1995: 24-25.

³Yeon (1995:113) 'te par-', kım-', cır-', yiv-', har-',...vb. biçimlerin eski metinlerde aranmasını öneriyor. Onların bulunması olanaksız, çünkü bu biçimler 'bağımlı' olup ancak bileşik köklerin başında yer alıyorlar : par-ıl,kım-ıl,har-ıl har-ıl,...

<i>Güçlü</i>	<i>Zayıf</i>
tak-taaak	tık- <i>*tınk</i>
pat-paaat	pıt- <i>*pııt</i>
şak-şaaak	<i>*şik-*</i> şınk
- -	tıs- -
- -	fik- -
cart-caaart	cırt-cıırt
- - -	pırt-pıırt
<i>*şan-şaaan</i>	<i>*şın- -</i>

Dizek 4

Bileşik eylemlerdeki güç anlatımı ise vurgu eşliğinde sondaki ünsüz uzunluğu ile verilir: **şan > şanGIrrr*, **şal > şalDIrrr*, *çat > çaaat > çatIrrr*, ...

4.2.2. *Düzenli - gelişigüzel ayrımı*, ikileme işlemine yüklenen *süreklilik* özelliği ile birlikte, genelde ünlü, olmadığı yerde de ünsüz değişimi ile anlatılır. Yinelenen bölümde kullanılan ünlü /u/'dur.⁴

Ünlü değişimiyle		Ünsüz değişimiyle	
<i>Düzenli</i>	<i>Düzensiz</i>	<i>Düzenli</i>	<i>Düzensiz</i>
tak tak	<i>tak tuk</i>	-	çat pat
hay hay	<i>hay huy</i>	hık hık	hık mık
çat çat	<i>çat çut</i>	-	hok zot
şap şap	<i>şap şup</i>	yalap yalap	yalap şap
dan dan	<i>dan dun</i>	-	çıtı pıtı
hor hor	<i>*hor hur</i>	tıngır tıngır	tıngır mıngır
<i>takır takır</i>	takır tukur	şingır şingır	şingır mıngır
<i>şakır şakır</i>	şakır şukur	-	vırt zırt
<i>şapır şapır</i>	şapır şupur	cız cız	cız bız
<i>şarıl şarıl</i>	şarıl şurıl		
fikir fikir	-		
fokur fokur	-		
mışıl mışıl	-		
dır dır	-		

Dizek 5

⁴Zülfikar (1995:28-) "gelişigüzel" karşılığı olarak herhalde uyumsuzluğun vurgulanması"dır diyor. Bu tür ikilemelerle düzensizlik anlatıldığı çok açıktır : çat çat : çat çut / açık açık : açık saçık .

4.2.3. Sığ - derin ayrımı ile 'boş hacim - dolu hacim' ayrımı, ± yuvarlak ünlü seçimiyle anlatılır. Düz ünlüler, sığ ve yüzeysel olanı, yuvarlak ünlüler ise derin olanı ayırır. Hava/gaz dolu kapalı hacim yuvarlak ünlü ile belirlenir.

<i>Sığ</i>	<i>Derin</i>	<i>Boş</i>	<i>Dolu</i>
cangır	<i>congur</i>	-	dan
cız /cazzz	<i>cozzz</i>	tak tak	tok tok
fıkır	<i>fokur</i>		
-	<i>güm</i>		
-	<i>cum</i>		
-	<i>güldürrr</i>		
şar	<i>şor</i>		
har	<i>hor</i>		
fiş	<i>foş</i>		
zart	<i>zort</i>		

Dizek 6

4.3. Ünsüzlere bağlı ayrımlar

Ünsüzler hecenin yanlarında bulunduğu için onlara ancak eylemin başlangıç ve bitişi ile ilgili ayrımlar yüklenebilir. Bu özellikler eylemin türünü belirler. Ses veren eylem ya da oluşumlarda karşılıklı etkileşen varlıklarla ilgili nitelikler de ünsüzlere yüklenir. Bu özellikler belli bir sıra ile anlatılabilir.

4.3.1. Etkileşim yüzeylerine bakılırsa iki karşıtlık belirir: iç yapı bakımından ±sert, örtüşme bakımından ±dar. Sertlik özelliği başta ötümsüz patlamalı ünsüzlerle anlatılır: çok sert: /t,k,ç / biraz sert /p/.⁵ Yumuşaklık ise sızmalılar ve öteki seslere bindirilir. Örtüşme yüzeyi geniş ise bu /ş,ç/ ile nitelenir, dar örtüşme ise patlamalı ünsüzlere koşulur.

⁵Zülfikar (1995: 39-)'da /p/ sesinin sözcük başında bulunmadığından söz ediliyor. Bu açıklama, yansımaları sözcük saymayan yerli Türkoloji ile uyuyor, ama Türkçenin sözlüğüne aykırı. Pit, pıs, pat, pay, pis, piş, par-, pır, ... benzeri sözlü dil sözcüklerinin ön Türkçede bulunmadığı yalnızca yazılı metinlere dayatılamaz

⁶Yeon (1995:113) zıp ile zıp zıp arasında bir ilişki kurmağa çalışıyor. O ilişki zorunlu olmayıp zıp" biçiminin anlamı doğru tanımlanırsa sorun çözülebilir. Zıp çıktı (= birden görüldü), Zıp zıp zıpladı arasında 5c içindeki son ilişki vardır. Asıl sorun biçimdedir, /pız/ deneceği yerde /zıp/ sırası seçilmiş, 5a daki birinci çizime benzetilmiştir.

	+ sert	- sert
+ dar	<i>pat, tak, tık, kırt,</i>	<i>fis, fiş,</i>
- dar	<i>şap, şak, çat,</i>	<i>şır şor, miş, bing-il</i>

Dizek 7

4.3.2. Varlık/nesne ile ilgili genel fiziksel özellikler de yansımalara yüklenmiştir. Bu özellikler $\pm$ *katı*, $\pm$ *sıvı* olabilir. Katı nesnelere etkileşimi ötümsüz patlamalı ünsüzlere, sıvı nesnelere /ş, ç / seslerine, gaz olanlar ise /f,s,h,r,z,v / seslerine bağlanır.

	+ katı	- katı
sert	<i>pat, çat, çak, tak, tık, şap</i>	<i>dın, cız, lık,</i>
sıvı	<i>şıp, şır, şar, şor, foş, çiş, fiş, şıtır, çır, şarıl</i>	
gaz	<i>tıss, fis, fır, hor, hır, kih, hırıl</i>	

Dizek 8

4.3.3. Eylem niteliği. Bu özellikler şunlar olabilir: $\pm$ *ani*, $\pm$ *keskin*, $\pm$ *sürekli*, $\pm$ *yinelemeli*. Ani (-sürekli) özelliği başta ve sonda patlamalı / p,t,k,b,d,g, ç,c / ünsüzleriyle imlenir. Keskinlik /ç / ile verilir. Süreklilik sızmalı sesler ve uzatma ile anlatılır. Bir tür süreklilik sayı lan yineleme ise ikileme işlemiyle elde edilir.

	- sürekli	+ sürekli
ani başlama	<i>tık, tak, pır, vin, dan, kıs kıs, çiv, çiş,</i>	<i>tısss, fışşş, tınnn, fırrr, horrr, şırrr, şırıl şırıl, vır vır,</i>
keskin bitiş	<i>zıp⁶, şap şak, çıt, pat, çat, rap çaaat, şaaak,</i>	
yineleme	<i>pat pat, tun tun, dır dır,</i>	<i>şırıl şırıl, şaldır şaldır</i>

Dizek 9

4.3.4. Ortamın Devinimi. Sesi ileten ortamla ilgili titreşim $\pm$ *ötüm*, $\pm$ *tınlama* olarak belirir. Titreşim ses telleriyle, tınlama ve derinlik geniz boşluğu ile ilişkilendirilir.

<i>Ötüm</i>	<i>vıj, dır, cız, gor, gürr, car, mır, mız, şır, zır, şor,...</i>
<i>Tınlama</i>	<i>in-le, tınnn, gümmmm, vınnn, zan-gır, şan-gır, hün-gür,...</i>

Dizek 10

4.3.5. Devinim - Ses organı ilişkisi. Dil ile ilgili eylemler başta // ile, *gırtlak* ile ilgili eylemler ise başta /h/ ile anlatılır; *dudak* ilişkisi /m/, sonda /p/ ile verilir. Örnekler: lık lık/lıkır lıkır /lokur lokur iç, lak lak et,..., hap,ham, hır,hor, mam

(=ye), maç muç öp,...

5. Eylem Türleri. Etkileşimde ve ses üretiminde devinim türleri, nesnelere arasındaki çizgisel ilişki ile belirtilebilir

- a. Dural bir yüzeye doğru hareket etme** $\downarrow \rightarrow |$
- düşme:** kuru /pat/, yaş /şap/
damlama: kuru :/tıp/, yaş : /şıp/,
yağma: kuru :/patır patır/, yaş / şapır şapır /
çarpma: kuru: /dan/, yaş / şırak /./şap /
çakma: /tak/,/çak/
vurma: kuru /pat/, /çat/, /şak/
şaklama: /şak/ .
- b. Bölünerek, ya da birleşmiş parçaların ayrılması** $\leftarrow | \rightarrow$
- çatlama:** /çat/
patlama: /pat/, /patır/
yarılma: /çat/, /çatır /
kırılma: /çaaat/, / çıt /,
koparma: /pat/, /pıt/,
yırtılma: /caart/, / cırt /
- c. Bir bütünden ayrılma:** $| \rightarrow, \bullet \rightarrow \uparrow$
- fırlama:** /fir/, /pır/,
Sızma: fıss, sss
fışkırtma: fışşş, foşşş
akma: şıp, pıt,
üfürme: üf, vuu
zıplama: zıp,
- ç. öpüşme:** öp, şap şup, şapır şupur, $\rightarrow | \leftarrow$
çiğneme: cak cak,

Evrensel özellikleri araştıran yazılarda iki sakınca göze çarpıyor: 1. Türkçe özelliklerin yabancı kalıplara dökülmesi, 2. Türkçeye-özel yanların inceleme-dışı ya da terimleme-dışı bırakılması. Ben, yeterli derleme, girdileri doğru betimleme aşamasına ulaşmamış metinlerin evrensel açıklamalara veritabanı oluşturamayacağı kanısındayım. Türkçe vurgu, çatı, ve öteki özellikleri yanında "ikileme" işlemleri yeterli betimlenmediği için kılınış/görünüş (aspect) yorumlarının da önemli yanılığalar içerdiğini düşünüyorum. Yansıma incelemesinde acaba o biçimlerin sözlüğe yazılabilecek düz-anlamları nedenli olarak tanımlanabilir mi sorusuna bir yanıt aradığım için birkaç örnek tanım vermeksizin bu bildirinin bitmesi tutarsız sayılır.

Tak: ani başlayan, yüzeysel, dar alanlı, keskin biten, güçlü ama süreksiz, katı ve sert bir yüzeye sert bir nesne ile tek bir çarpma/vurma sonucu oluşan ses.

Şak: ıslıklı başlayan, yüzeysel, geniş alanlı, keskin biten, güçlü, süreksiz, katı ve sert /

